

JOAN PEYTAVÍ DEIXONA

ALGUNES REFLEXIONS SOBRE
EL CATALÀ SEPTENTRIONAL O ROSSELLONÈS
EN UN FINAL D'ETAPA DIALECTAL*

El meu primer pensament havia estat de posar com a títol a aquest treball *El rossellonès en fase terminal?*, una entrada bastant provocadora malgrat l'interrogatiu. Però no volia que fos malinterpretada atès que volia que fos més aviat un crit d'alerta, però també una visió realista de la situació lingüística del dialecte del nord de la ratlla estatal. Fet i fet, com que no vull ser ni un enterramorts ni un procurador, he volgut matisar un poc aquell pensament inicial d'estil aforístic i pensar que estem més en procés de transició cap a una altra vida de la llengua catalana que no pas en via d'extinció. Aquesta visió que es vol més optimista es deu més aviat a una lectura més contrastada de la polifacètica realitat del català septentrional que a una temptació reductora i definitiva de dir que de totes formes, llegint i analitzant les enquestes d'ús social com passejant per la quotidianitat nord-catalana, la nostra parla es perd i es mor. A més a més encara, les meues esperances es podran veure matisades, les vies de sortides o les graelles d'anàlisi al final aquestes reflexions podran ser múltiples i obertes amb la intenció que generin més crítiques constructives i debats formadors.¹

* Comunicació presentada en el marc del curs *Ecologia lingüística i desaparició de llengües* de l'escola d'estiu de la Fundació Germà Colon, Universitat Jaume Ier, Castelló de la Plana, el 12-14 de juliol de 2006.

1. M'ha interessat molt fer eco a vegades en el decurs d'aquest petit text al treball de Joaquim VIAPLANA, *La dialectologia avui. Realitat i perspectives*, dins *Els mètodes en dialectologia: continuïtat o alternativa?*, la jornada de l'Associació d'amics del professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 11 de març de 2004) (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2005), ps. 115-125, que evoca el recorregut d'un segle de dialectologia i que sobretot en proposa vies de futur. Prèviament en la mateixa publicació, cal llegir la descripció del marc dels nous estudis de variacionisme que proposa Miquel Àngel Pradilla (*El variacionisme contemporani. Síntesi d'un debat interdisciplinari*, op. cit., ps. 103-114) i en particular les referències indefugibles a la dialectologia social que han d'ajudar a la comprensió de l'evolució dialectal nord-catalana.

Per tant, el defensor i l'usuari de la llengua catalana, de la variant nord-catalana que som es posiciona aquí a la vegada a l'interior i a l'exterior del conjunt de locutors catalans de la Catalunya del Nord, és a dir, alhora com actor personal i professional estudiós d'un estat de fet, d'un balanç.

D'un altre costat, parlar de dialecte en aquesta zona pressuposa establir un marc de definició d'allò que se sol entendre per rossellonès o septentrional, és a dir, que posaré arbitràriament i/o artificialment una sèrie de criteris que m'emmarcaran aquella variant sobre la qual vull discutir aquí. Una posició contestable per certs costats —que jo mateix vaig discutint al llarg del discurs—, però que permet opinar sobre bases pressuposades, en el sentit que no el definiré com en els manuals de dialectologia sovint obsolets en la matèria. De totes maneres, abordaré també unes línies de recerca que en part podran contradir aquells mateixos escrits en tant que la fragmentació dialectal, per antiga que sigui, no ha tingut present sinó un estat de les variants a uns moments ben precisos. Pot ser que el septentrional és el que és menys ben percebut perquè la història de la llengua és bastant específica en aquest tros de Catalunya en la seua història més recent i aquesta és massa esclerosada en la visió dels mateixos estudiosos de la llengua catalana.

Prèviament a cap altra consideració, vull que es recordi i es tingui ben present a l'esperit al llarg del meu treball que, quan parlem de variació dialectal, posem el dit allí on rau la divergència lingüística, mentre que la convergència concerneix la immensa majoria de la llengua. Cal relativitzar alhora el concepte en allò que analitzem aquella part real i no somiada —però de detalls lèxics, morfosintàctics i fonètics— que fa la variació, és a dir, un percentatge escàs del conjunt. Si la població nord-catalana encara catalanoparlant —anirà precisant breument més avall els components— veu la diferència del «seu català» respecte a l'«altre» de més enllà de la frontera estatal és perquè viu (oral) o veu (escrit) existir i evolucionar aquesta llengua en uns ambients «anormals» per a ella, en unes proporcions o uns cabals sorprenents (televisió, ràdio, publicitats, llibres, etc.). També la pot contemplar a uns indrets on mai —en tot cas per ara i per una estona encara— serà a la Catalunya del Nord. Per tant en terme de llengua,

el «català de Barcelona» respecte a l'anomenat aquí «català rossellonès» és sentit com un xic foraster, però se'l considera com «el veritable». Les cometes són de rigor.

Que se l'anomeni rossellonès, nord-català, septentrional, la variant dialectal del català parlada entre les Alberes i les Corberes està en via d'extinció, com és el cas de molts dialectes en un context de desaparició de llengües o si més no d'uniformització d'aqueixes: mixitat, intercanvis, posicionament generacional dels locutors, pes dels mitjans de comunicació, i una munió d'etcèteres condueixen a una transformació que indica un acabament de cicle.

El català de la Catalunya del Nord és avui divers —ja hi tornaré sovint i en particular al final: com qualsevol dialecte analitzat des de la perspectiva històrica o des d'un balanç sociolingüístic actual, es comporta com una «nebulosa» de parlars que per convenció que precisaré o emmarcaré al llarg de l'exposat i definiré per fer-ho més pràctic com a «septentrional» o «rossellonès». Però aquell català que voldria establir com a tal en primer lloc, és aquella variant definida «artificialment» pels filòlegs com «immemorial» —amb tota la subjectivitat que conté aquesta qualificació— determinat en els primers estudis de dialectologia contemporània a finals del XIX i principis del XX. Aquesta qualificació del tot convencional s'ha d'entendre en el sentit de transmès de generació en generació des de temps oblidats pels locutors actuals. Després ja podrem veure i considerar si era tan «immemorial» com se'l presenta. Aquesta definició també podria ser definida com geogràfica, com si fixés els límits de la llengua.

Aquest català, ho haig de dir d'aquesta manera, és el que parla la gent de la Catalunya del Nord d'ascendència mínimament autòctona, més aviat en un sector oriental del país compartit entre el Rosselló, el Conflent i el Vallespir mitjà i baix. Aquest és el català dels meus avis, que encara els puc sentir a parlar i que de fet, vaig poder aprofitar en la meua primera joventut en immersió ambiental per aprendre d'una part aquesta llengua més normativitzada que avui estic escrivint o d'una altra part la que va servir de base per generar aquella que solc parlar diàriament segons els àmbits que toquen. A partir d'aquest plantejament

inicial perfectament criticable des de molts aspectes, tinc malgrat tot una base per treballar a l'evolució cap a la situació dialectal actual.

El dialecte és segurament la forma que més oralment es transmet. Per consegüent, quan la cadena de transmissió es trenca com ara en el nostre cas fa un mig segle a favor del francès i mitjançant un esquema clàssic de substitució lingüística (canvis demogràfics, política escolar, ascens social lligat a la mobilitat geogràfica, pes i pressió dels mitjans de comunicació), la llengua deixa de ser usada de mica en mica via un període més o manco llarg de diglòssia activa o passiva i acaba massivament marginada en certs sectors temporals (generacions més grans) i fins geogràfics (camp) de la població.² Però òbviament no tothom para el moviment a l'encop i sobretot no tothom accepta aquest fet com establert i definitiu. La situació esdevé més crítica quan la generació que sap la llengua de manera passiva, la que avui té entre 45 i 65 anys, no la llega als fills, uns fills que a més a més per raons diverses han hagut de marxar del país per fer-se la vida. Avui la variant que anomenem «rossellonès» és la llengua dels besavis, que ni tan sols parlen ni gosen parlar amb els néts o els besnéts, atès que els esquemes familiars i socials han canviat: sempre m'agrada repetir-ho i insistir en el fet que la demografia i la família tenen un paper fundador en la formació del locutor. En aquest marc, la família que es desfà, es recompon, canvia en una societat que es vol mòbil, fràgil, a vegades «precària» per fer servir un mot de moda, no és un ambient per reincentivar una davallada lingüística del dialecte, per reincidir en la seua recuperació. Les xifres de les últimes enquestes no necessiten cap comentari:³ l'ús social del català és al nivell més baix de tota la seua història. Ara bé, la pre-

2. Es pot remetre per una visió del procés, amb més anàlisi de detall, al treball de D. BERNARDO, *Le catalan*, dins *Vingt-cinq communautés linguistiques de la France*, vol. 1, *Langues régionales et langues non territorialisées* (dir. G. Vermès, París, Ed. L'Harmattan, 1988, 2 vol.).

3. Enquesta sobre les usos lingüístics a la Catalunya del Nord (EULCN 04) feta pels serveis de la Generalitat de Catalunya l'any 2004. Vg. <http://www6.gencat.net/llengua/socio/us2.htm>. S'ha de completar l'enquesta per l'anàlisi feta per Gentil PUIG MORENO, *Enquestes sociolingüístiques a la Catalunya Nord*, dins *Aïnes noves* (Perpinyà, Premses Universitàries de Perpinyà, 2007; «col·lecció SetelCAT»), ps. 14-76.

gunta és: això significa la mort del català a la Catalunya del Nord? La meua resposta, com la de molts altres, gent del carrer, aficionats o professionals, podria ser que sí, seguint un procés del tipus d'aquell experimentat per altres llengües minoritzades de fet i de dret a França, com ara l'occità o el bretó. Però pensant-ho bé, relativitzant-ho un xic, la resposta no pot ser tan senzilla sobretot en el cas nord-català.⁴ El problema de l'ús o de la transmissió afecta sobretot el «dialecte-immemorial» esmentat més amunt i fins i tot es podria resumir a l'equació dramàtica, simplificadora però tan vertadera: cada dia el nombre de catalanoparlants que mor és molt més elevat que el nombre que neix.⁵ I efectivament això afecta més els nord-catalans d'origen local.

Però d'una altra banda, tot aquest probable final d'època dialectal succeeix al mateix moment en què mai no s'ha estudiat tant el català, en què mai no hi ha hagut tanta voluntat de recuperació de la llengua, fins i tot —en tot cas així ho presenten!— per part de les autoritats, uns actors imprescindibles en aquesta qüestió. A l'acte molts contestaran amb mi que entre les paraules i els actes, hi ha molt sovint un pas que el —mal— costum, la realitat i el poc interès inconfessat però real no fa franquejar. Tan sols el voluntarisme, l'activisme, el pragmatisme, el militantisme i per què no la tossuderia d'uns quants serveix les velleïtats de la multitud més o manco important, movent i versàtil.

Ara bé, si constatem una voluntat de recuperació —que crec primer de caire cultural abans que lingüísti—,⁶ aquesta es fa a favor d'u-

4. Cal considerar imprescindible la visió sociolingüística de l'evolució dialectal al moment de descriure aquesta, tal com ho recorda M. A. Pradilla, *op. cit.*, ps. 106-107. També esmenta els treballs fundadors de Brauli Montoya, que evidentment haurien de servir de punts de referència i de comparació més idonis per la lectura i l'anàlisi del cas nord-català.

5. Me cal esmentar el col·lega Alà Baylac Ferrer, professor de secundari i actor indefugible de la catalanitat aquí, com a l'inventor d'aquesta reflexió, que comparteixi totalment.

6. Es nota amb claredat avui a la Catalunya del Nord la voluntat seguida de realitat de la recuperació de la identitat catalana i això a molts nivells de la societat amb una profunditat de debò però variable. Aquest realitat perceptible per no dir molt sovint tangible no pressuposa ni implica obligatòriament l'ús de la llengua: una manera de ser i de fer bastant diferent de la de la resta dels països catalans en gran part deguda al pes de la conscienciació i de la llengua franceses. Vegeu al respecte l'excel·lent treball de Joan Francesc CASTEX EY, *La Catalogne du Nord en quête d'identité*.

na llengua catalana estàndard, aquella que es podrà prestigiar, la del dialecte central, la de la televisió, aquella variant considerada com el «veritable català», del «català correcte», ja que el rossellonès, l'anomenat «nostre català», és tingut massa sovint entre totes les generacions per tronat i rural o encara ple de suposats gallicismes i mal parlat. D'aquí la demanda (cursos de llengua, continguts culturals, etc.) en fort augment de part dels pares per als seus fills, d'adults com d'estudiants per saber la llengua —i la civilització— dels avantpassats o millor aquella que és la dels «nous i rics» germans, veïns de la «Catalunya del Sud». ⁷ Me malfii, no obstant, d'aquest desig confessat de voler aprendre, el desig per definició és fugisser...

Gosaré per continuar la provocació retinguda a l'inici desviar i parafrasejar una dita famosa que es deia a la mort del sobirà francès «El rossellonès es mor o és mort! Visca el català!»? Tot seguit i com ja ho som fet poc abans, què me cal posar darrere d'aquest «rossellonès» i d'aquest «català»? Una discussió que he tingut fa poc temps amb el gran coneixedor de la llengua i de la seua variant local Pere Verdguer, ens va portar cap a una digressió sobre la constant repetició entre els estudiosos de la llengua del debat sobre la desaparició del dialecte. ⁸ És clar que comparteixi la seua opinió al respecte. És evident que l'evocació del dialecte ha fomentat controvèrsies entre lingüistes i que aquest ha experimentat manipulacions de tota mena al llarg de la història sobretot en la darrera meitat de mil·lenni en què la llengua ha conegut atacs exteriors en no ser més llengua de l'Estat, però per primera vegada a la nostra història aquesta polèmica es dona en un context de no «catalanofonia» a la Catalunya del Nord.

Tornem un moment en allò de la definició de la zona dialectal. Incloent-m'hi a mi mateix com a estudiant, estudiós, molt sovint deixeble i propagador dels seus treballs, molts filòlegs il·lustres, Antoni Badia i Margarit o Joan Veny, insignes continuadors de l'obra dels «mestres»

7. Vegeu l'enquesta Estat llengua Gen Cat 2005 i en particular l'apartat sobre les ganés d'aprendre.

8. Discussió del 23 de juny 2006, a casa Pere Verdguer.

Alcover, Moll o Coromines, o dels romanistes catalanistes germànics Aebischer, Schädel o Meyer-Lübke, han treballat el tema dialectològic i han plasmat els trets dialectals de la llengua catalana parlada al sector septentrional de Catalunya. Aquest definit més amunt afegint-hi les zones de transició cerdana i altvallespirenques —ja en via de desaparició— i enganxant-hi la zona capcinesa —avui extingida— descriu una realitat vella d'un segle i per tant sembla que se vulgui perpetuar una imatge fosilitzada i traginada tal qual des de llavors, una imatge que trobem repetida en totes les publicacions de la *Gran Enciclopèdia Catalana*, a qualsevol llibre de text i en tots els cursos universitaris. I això continua vigent en l'esperit dels estudiosos i dels estudiants, com per entretenir-se amb una visió ideal de l'àrea catalanoparlant, tal com deixa entreveure el recent *Atlas Lingüístic del Domini Català*, que recull enquestes dialectals que ja tenen més de trenta anys, tot i que evidentment me meravella fent el somni de la seua vigència...⁹ És clar que es coneixen les dificultats del català «a França», però al mateix temps es creu o se somia encara en l'existència de la nostra llengua en termes dialectals de fa un segle. És hora de ser honest i de refer aquells mapes dialectals, de redefinir els trets de la nostra parla. El que tenim ara en els llibres i en l'opinió pública avesada, és una «definició històrica» del rossellonès, una visió de mapa dialectal, mentre que allò de què sobretot tindriem menester és un mapa de la presència real de la llengua en el territori. Un dialecte que en realitat, tal com se'l defineix fins ara, hauria de passar de l'assignatura de dialectologia a la d'història de la llengua o de gramàtica històrica per utilitzar la terminologia universitària. Ara bé, que no se'm faci dir el que no vull dir; el català rossellonès existeix encara, però se n'ha de reformular la definició, si més no per seguir parlant de català al Rosselló i comarques adjacents.

9. En l'article més amunt esmentat, Joaquim Viaplana (*op. cit.*, p. 118), per explicar la diferència entre la realitat de l'enquesta dialectal i la realitat actual, parla de «l'atenció preferent prestada al sector de població d'edat més avançada (...) que connecta de manera més immediata amb les etapes anteriors (...) i menys afectat per l'evolució natural de la llengua. Aquesta atenció preferent als parlants més grans ha donat als treballs dialectals un aire arqueològic, que, essent perfectament justificable atesos els objectius tradicionals, fa sentir la dialectologia com un coneixement poc lligat a la realitat més actual de les llengües».

Posats a qüestionar o a proposar noves línies de reflexió, com ajudar a definir aquest dialecte a través de la seua trajectòria històrica? Òbviament en trobem rastres des de l'inici de la llengua catalana:¹⁰ recordem breument uns pocs però famosos exemples, les *Vides de Sants* rosselloneses o la crònica de Desclot, que recullen alguns trets com la reducció de vocals àtones dels mots esdrúixols o el tancament de la /o/ tònica, que de manera original van permetre de definir aquell com un parlar de transició cap a l'occità. D'una certa manera ja de bell antuvi, van ser els trets dialectals occitanitzants que majoritàriament van diferenciar el rossellonès de la resta del domini lingüístic.

Més endavant, a l'època moderna, quan els intellectuals es van començar d'interessar més per la llengua com a objecte d'estudi, es va posar de manifest que les diferències eren més sovint diferenciacions intencionades que servien per a qüestionar la unitat, mentre que en realitat les demostracions analitzades des d'avui ensenyen més unitat que divergència. Les raons polítiques parlen d'elles mateixes: llegiu l'*Índex o epítome* del nostre gran jurista perpinyanenc Andreu Bosch, que ho fa explícit arran del cas de la Desunió en els anys 1628-1629.¹¹

Per tant, si posi per segur que els trets dialectals que ja en aquell moment donen particularitat al septentrional són majoritàriament els que l'aproximen als dialectes occitans de confins, si dic, en acord amb l'esmentat Pere Verdaguier en el seu estudi introductor al *Diccionari del rossellonès*, que la diferència veritable rau en aquells occitanismes, no me puc prescindir de destacar dos altres fets històrics que van en aquest sentit i que de fet minimitzen o si més no relativitzen de bon tros aquell destacat aspecte dialectal del nostre parlar.

Primer, la importància a la Catalunya dels segles XVI i XVII i amb especial vigor a la seua part més septentrional dels comtats de Rosselló i Cerdanya d'una immigració occitana recurrent, equilibrada però de caire a vegades colonitzador en certs sectors fronterers, buidats per les guerres repetides. Aquells «gavatxos» nouvinguts de terres occita-

10. Trets recollits per Pere Verdaguier, al *Diccionari del rossellonès* (Barcelona, Ed. 62, 2002). Vegeu en particular la introducció.

11. Llegiu les excel·lents pàgines al respecte d'August RAFANELL, *El català modern* (Barcelona, Ed. Empúries, 2000).

noparlants —de proximitat sovint en el cas nord-català— han exercit una veritable dominació quantitativa que només pot haver proporcionat unes repercussions lingüístiques evidents. Quan pensem que aquells han tingut la major densitat per damunt de qualsevol altra comarca catalana en aquella zona esmentada aquí com del rossellonès «immemorial» (Rosselló, Conflent, Vallespir), seria mera equivocació creure que no han tingut cap efecte ni que sigui en termes lexicals o fonètics. Respecte a la resta del Principat, l'especificitat nord-catalana es troba original, però en concepte d'història dels components locutors de la llengua i no d'evolució natural d'aqueixa.

Segon, no es troben gaire trets dialectals en la llengua escrita a la Catalunya del Nord abans del segle XVIII, per no dir abans del XIX. Si es posa que tothom sap perfectament que l'escrit és molt més oficial i doncs més curós amb la llengua que l'oral —per definició quasi impossible a apreciar en aquells temps!—, si s'afegeix que el qui sap escriure per exemple als segles XVI o XVII és en gran majoria un individu mínimament educat o lletrat, doncs en aquells mateixos escrits *a fortiori* manuscrits i no editats no es troben gaires lèxics o trets morfològics que avui serveixen per definir el «rossellonès-dels-estudis-dialectològics». Si vull cercar aquests trets allà on serien més nombrosos, en particular en documents d'arxius d'ús privat o íntim (dietaris, arxius notariais, interrogatoris orals de judici, etc.) i si, a més a més, aqueixos documents se situen en el medi «rural» —si bé aquell concepte a l'antic règim és força relatiu!—, el resultat és encara molt minse.¹²

Aquests dos elements tendeixen a demostrar que el procés de dialectalització per assolir el resultat d'aquell rossellonès «immemorial» s'observa sobretot a partir del període «francès» de la Catalunya del Nord, que correspon a més a més al moment en què es dona igualment amb més força en altres zones de l'àrea lingüística catalana, és a dir, al moment de pèrdua més sensible de centre de poder politico-

12. Entre altres, la transcripció del dietari d'Honorat Ciuró (650 folis, 1635-1665), de notaris siscentistes (Francisco Vilar, del Voló i Ceret) o de pagesos (família Planes del mas del Boix de Prats de Molló), en premsa; la publicació de memòries (Antoni SIMON TARRÉS i Josep Maria VILA MEDINYA, *Cròniques del Rosselló*), la investigació en els arxius notariais o parroquials de la llengua del poble, corroboren àmpliament aquesta conclusió.

administratiu, que sovint assoleix cohesionar la llengua, com s'ha vist més o manco en els períodes medievals anteriors.

Més endavant, al segle XIX, la llengua dialectal i subdialectal se podrà llegir amb més evidència. La variant fins i tot serveix per a expressar matisos, opinions, divergències, alimenta encara lluites locals entre puristes i rossellonistes. Pere Verdaguer, en l'esmentada introducció del *Diccionari del rossellonès*, evoca, per exemple, la famosa baralla ideològica entre Pau Berga i Josep Sebastià Pons, com també recorda la diferència formal entre la gent de la plana (Saisset, Rous) i la gent vallespirenca (Casaponce). S'hi podria afegir que l'ascendència mateixa poc o molt deu haver influït la llengua dels referits escriptors: Albert Saisset, *Un Tal / Oun Tal*, burgès perpinyanenc té quatre be-savis llenguadocians, mentre que mossèn Esteve Casaponce és sacerdot, ceretà per sa mare i garrotxí per son pare. Més endavant, podem recordar les tries politicolingüístiques d'un Alfons Miàs, irredemptista de la llengua que després de les Normes de Castelló i el seu casament amb una barcelonina natural de Llagostera, es decanta per una llengua escrita i oral totalment despullada de qualsevol «dialectalisme», culpant aquest mateix dialecte de tots els mals de l'estat del català al nord de l'Albera. Compta amb la nova generació literària per eradicar el «pot pourri dialectal», però en absolut què i com podrà influir en la llengua quotidiana.¹³ Això no explica totes les seues tries literàries o lingüístiques, però no se les pot passar per alt.

Tirant més avant en el decurs dels segles contemporanis, és interessant de veure com aquella definició del septentrional evoluciona. D'una banda, la immensa majoria dels lingüistes s'adhereix al model fabrià i intenta d'adaptar-hi les variacions dialectals: bé cal dir que aquesta equiparació no planteja gaires problemes de fons o de forma, cosa que també se'm podrà objectar en aquest debat, jo ho he dit i reconegut abans, és a dir, que les possibles divergències evocades són poques respecte al conjunt de la llengua comuna. Evidentment! Però al moment en el qual la llengua podria viure amb un motlle normatiu comú, el segon terç del XX veu a la Catalunya del Nord la substitució

13. A. MIÀS, *Quelques observations sur l'état actuel de la langue catalane en Roussillon*, 1935. <http://www.racocatala.cat/eltalp/mias1.htm>.

lingüística efectiva del català pel francès, un fet conegut de tots, ja esmentat més amunt i que no cal recordar aquí ja iniciat uns decennis abans.

Altres cop, els canvis demogràfics afecten l'ús social i segurament la forma de la variant. Venint del sud, molta gent dels confins empordanesos i garrotxins especialment entren al Vallespir, al Conflent o al Rosselló entre el final del segle XIX i el començament del segle XX, sense descuidar més en l'oest nord-català els bescanvis ara interestatals de banda i banda de la ratlla a la Cerdanya. Segons els indrets, i sobretot segons les famílies, l'aportació té la seua part d'influència puntual en la parla dels nord-catalans. A partir del 1914, moltes vídues de guerra es casen amb «sujets espanyols» catalanoparlants que substitueixen una gran majoria de «nord-catalanoparlants», «morts pour la France»; l'entrada corre sobre tot el període entre les dues guerres mundials; el 1939, els exiliats de la guerra civil espanyola penetren en massa al nord de l'Albera i molts s'hi establiran finalment. L'impacte lingüístic en terme dialectal és molt atomitzat i reduït però a la llarga sensible, si bé se sap que l'immigrant, quan s'afegeix en minoria a una societat —no en el cas d'una colonització—, intenta la integració mitjançant l'adopció del dialecte local, si més no en aquell temps.

Venint del nord de les Corberes, l'entrada de llenguadocians durant tot el segle XIX i bona part del XX continua mínimament el procés començat per les onades anteriors dels seus compatriotes, però òbviament el context diglòssic ja engegat a favor del francès actua també per a favor llur. Més enllà dels «occitans» que perden llavors fins el nom de la llengua pròpia, les instal·lacions constants de francòfons durant tot el segle XX alteren el català sentit cada vegada més com a «local».

Totes aquestes mixitats han generat una multiplicitat de situacions particulars pel que fa al dialecte segons la llengua i la seua variant parlades per un o altre dels pares a l'hora de transmetre-la i d'això se'n desprèn —i no és una particularitat nord-catalana— una hibridació del dialecte al tombant de l'última centúria per a la gent que manté encara el català. Tot això, sense contemplar els canvis produïts per altres migrants (castellanoparlants, lusitanoparlants, arabòfons, etc.), els canvis socials i sobretot les conseqüències dramàtiques per a la llengua que va

tenir l'emigració d'una part força important dels autòctons d'origen catalanoparlant a la recerca d'un mercat de treball.

Sobre aquest canvi lexical o fonètic ja perceptible es produeix un altre fenomen: quan en la poca població de la segona meitat del segle xx s'ha pogut salvar i transmetre per raons múltiples la llengua d'origen malgrat la presència dominant del francès, aquest català parlat a la Catalunya del Nord pateix —positivament o no— un nou fenomen de correcció lingüística, gosaria dir d'hipercorrecció. S'observa a costat dels qui continuen usant «normalment» la llengua que a través de l'aprenentatge dels qui no han tingut la llengua transmesa per la família o per un mínim d'immersió natural, un desig real —fins i tot a vegades inconscient perquè desconeixen la variant local— de l'estàndard. Aquest s'aprèn com una llengua estrangera en la pràctica, però també com una llengua de proximitat, d'ambient pel que fa a la sensació i el sentiment identitari. De cara a allò, el «rossellonès», que finalment és vist com a «provincià», tronat, pagès i retrògrad: s'hi mescla llavors una voluntat majoritàriament perceptible de parlar el català «com tothom» —aquell de TV3, com solen afirmar—, tot i conservant una nord-catalanitat confessable si s'escau.

El català de la Catalunya del Nord intenta de fet de transmetre, conservar, recuperar o adaptar el que pot de cara a la pressió lingüística, demogràfica i política. Ara bé, és evident que, malgrat un gran ventall d'estrís a disposició, les coses podrien ser millor que ho són, quan es llegeixen les xifres de locució. No cal oblidar, si bé he insistit molt en la qüestió dels canvis demogràfics, que el paper polític és cabdal en el sentit que pot afavorir clarament o no el procés de davallada, en particular amb l'instrument que ha permès en major part la substitució lingüística a inicis i mitjan segle xx, és a dir, l'escola. Però els qui de moment ens governen tan sols ara en aquest començament de segle XXI s'envisen de l'interès múltiple de la recuperació del català i comencen a invertir i apostar més massivament i pragmàticament per ell, perquè opten per un esdevenidor més al sud que al nord, *mieux vaut tard que jamais*. És clar que unes coses canvien, unes fitxes es mouen, *pourvu que ça dure*. D'un altre costat, els qui són els actors de terreny

d'aquella no van veritablement de bracet per a un objectiu comú. En aquest cas, qui perd cada dia espai és la llengua catalana a la Catalunya del Nord, malgrat els discursos dels uns i els esforços meritoris dels altres. Dit això, voldria disculpar i aplaudir els dos perquè moltes d'aquestes iniciatives seues ja han fet recuperar un sentiment de pertinença identitària, han aconseguit marginar moltíssim l'autoodi secular i inculcat però assumit: potser es recuperi per a un ús secundari al sud de l'Albera, potser de retruc es trobi un ús mínimament públic al nord. Per tant, en aquesta situació el debat de la variant no té segurament raó de ser. Perquè tampoc no planteja un veritable problema i que la variació no és tan palpable en absolut, cadascú prova sobretot de fer la feina «en català» o «per al català», la resta ha passat a ser una discussió ulterior.

Exposada aquesta crítica subjectiva, passat per parcialment perdut el rossellonès, sembla que hom es dirigeixi avui en aquest cas del debat sincrònic cap a un compromís —sempre sotmès a la llengua de l'ensenyament— d'aprenentatge d'una llengua estàndard que inclouria, més que res en uns termes lèxics i un poc més en termes fonètics, la variant septentrional com a complement del tot normal: s'intenta recuperar més o manco artificialment les baules perdudes de la cadena immemorial. És clar que el resultat pot ser estrany però així és la vida de la llengua: allà on per ara se'l pot veure més és en la nova llengua de la creació literària. Les noves generacions (Beszonoff, Lluís, per exemple) usen un «nou rossellonès» fruit de la pròpia experiència i el propi recorregut lingüístics i d'allò que volen sentir de dialectal uns lectors de ciutat que s'interessa pels indígenes. Sembla funcionar pel que fa a una realitat de futur, però de cap manera representa el present. Assistim al naixement d'una nova variant més pròxima del central entre els nous locutors del català a la Catalunya del Nord, mentre que els de sempre arriben a l'última generació. Aquella és segurament la que un servidor us està parlant en aquest moment, però aquesta encara jo l'hauria de reduir a la d'un nord-català d'arrels autòctones, criat en francès en un ambient de poble aleshores encara catalanoparlant de variant rossellonesa.

Per resumir i concloure transitòriament, el català que ara encara es parla a la Catalunya del Nord és un dialecte en fase transitòria. Aquell dialecte definit més amunt diverses vegades com a immemorial s'acaba, està en fase terminal però hom viu una fase de recuperació cultural que torna a desvetllar un interès per la llengua. El català ha passat de ser una llengua que es parlava fa dues o tres generacions amb tota normalitat a una llengua que vol ser parlada, d'una llengua de realitat a una llengua desitjada; ara bé, cal anar molt en compte entre les paraules i els fets.

El català dels nord-catalans ha evolucionat aquests darrers cinquanta anys al mateix ritme que ells mateixos han canviat: el canvi demogràfic ha influït en el canvi lingüístic. Per tant, ens dirigim cada vegada més cap a un dialecte que se sent més com una cosa forastera que pròpia o veritablement estrangera. El català que s'ha parlat «de sempre» s'acabarà quan mori l'última generació que l'ha après dels seus pares, aquella que va néixer abans o durant la segona guerra mundial, i aleshores entrarem en una nova versió del català d'aquesta banda del Pirineu, un català que barrejarà tot primer la llengua estàndard tan de moda perquè és aquella de l'orgull retrobat i viscut en part per procuració a través dels fets i símbols experimentats al sud de l'Albera, segon un fons de localismes que permetran distingir-se conscientment o inconscientment. Tot això serà dit amb una fonètica que oscil·larà entre submissió a l'«estàndard central» dels mitjans de comunicació i un fort accent francès difícil de desfer-se. Aquesta sensació ja es nota aquí des de fa uns anys entre moltes capes de la població. Uns estudis racionals i descriptius de la realitat lingüística ho podrien demostrar prou fàcilment i prou ràpidament.

Últim punt de perspectiva de futur: sense tenir present ara la llengua que parlen, els nord-catalans polemitzen i especulen molt amb raó o sense amb l'entrada de gent del Principat en els anys que vénen (TGV, augment dels negocis, mercat del treball transfronterer, etc.). D'això se'n pot desprendre dues reaccions, sigui l'aprenentatge o el reaprenentatge accelerat perquè és necessari de la llengua catalana en la forma estàndard —i seguint uns models ja existents d'uniformització dialectal, com sol ocórrer al Principat en les joves generacions—, sigui una reapropiació voluntària d'un septentrional per mantenir de

debò una personalitat i no aigualir-se o fondrer-se en el conjunt català. El localisme té «segons diuen» cada dia més futur en un món cada dia més global.

Finalment, tot això deu ser normal i acaba un final d'etapa: després d'haver mantingut una posició geolingüística específica en el marc català, el rossellonès s'ha fet més perifèric en formar part d'un altre centre, aquell del francès, a l'època de més gran fragmentació i aïllament dels dialectes, cosa que li va fer agafar més particularitat i originalitat, ambdues direccions que van ser plasmades pels dialectòlegs contemporanis a través d'anàlisis i judicis contemporanis. Per tant, *juste retour des choses*, al moment en què estava decaient com mai, se li ve al cap de recentrar-se, de renovar-se: un cicle es tanca, un moment de la nostra història lingüística s'està cloent; el català que avui es parla aquí és divers, però tendeix a convergir cap a més unitat entre els pocs que el fan o el voldran fer servir diàriament o sobretot que el volen i voldran transmetre.

JOAN PEYTAVÍ DEIXONA
Institut Franco-Català Tranfronterer
Universitat de Perpinyà
Institut d'Estudis Catalans